

České konstrukce tzv. slovanského akuzativu s infinitivem*

JARMILA PANEVOVÁ

So-called Slavonic accusativus cum infinitivo constructions in Czech

ABSTRACT: This article analyzes “accusativus cum infinitive” (AcI in sequel) constructions with verbs of perception in Czech, and briefly mentions the occurrence of these constructions in other Slavonic languages. The focus is placed on the syntactic and semantic features of these Czech constructions and their relationship to their respective paraphrases (expressed by subordinated clauses). The relationship between grammatical coreference (obligatory with the AcI and only optional with the analyzed subordinated clauses), the broad possibility of word-movements in the AcI and the limited one in subordinated clauses are used as arguments for the special position of the AcI within the underlying structure of the sentence, unlike the structure of semantically close subordinated clauses.

Key words: accusativus cum infinitivo constructions (AcI), subordinated clause, verbs of perception, grammatical coreference, underlying structure of the sentence, surface structure of the sentence

Klíčová slova: konstrukce akuzativu s infinitivem (AcI), vedlejší věta, slovesa smyslového vnímání, gramatická koreference, podkladová (významová) větná struktura, povrchová větná struktura

0. V první části tohoto příspěvku se letmo podíváme na to, zda starší termín „slovanský akuzativ s infinitivem“ má pro typ reprezentovaný českým *Viděl bratra přicházet* (typ A níže) své opodstatnění. V další části se budeme zabývat analýzou těchto konstrukcí a jejich konkurentů v češtině.

1. Konstrukce typu (A) a (B) byly ve starších českých syntaxích (Gebauer – Ertl, 1926, s. 245; Šmilauer, 1947, s. 162) nazvány „slovanský akuzativ s infinitivem“ podle latinského typu (C).

- (A) Vnuk viděl babičku vcházet do dveří. (vl)¹
- (B) Matka slyšela zvonit telefon. (vl)
- (C) *lat.* Video fratrem venire. [Vidím bratra vcházet.]

Infinitiv tu má z hlediska povrchové závislostní syntaxe funkci doplňku, protože vykazuje dvojí závislost.² Čeština používá tyto konstrukce po omezenějším souboru sloves než latina, jde v ní pouze o slovesa smyslového vnímání *vidět*, *uvidět*, *spatřit*, *uzřít*,

* Vznik této studie byl vedle projektu GA ČR 405/06/1057, v jehož rámci vznikl, podpořen též projekty GA UK 7643/2007 a GA ČR 405/06/0589.

¹ Většina dokladů použitých v této stati je doložena v Českém národním korpusu (využívali jsme zejména korpus SYN2005, okrajově též korpusy SYN2000 a SYN2006PUB), některé příklady jsou introspektivní a jsou označeny (vl). Značka (ob) je použita pro příklady z ČNK, které jsme potřebovali pro exemplifikaci našich hypotéz obměnit.

² Šmilauer (1947, s. 162) pokládá infinitiv v těchto konstrukcích za součást slovesně jmenného přísudku, zatímco v 2. vydání (Šmilauer, 1966, s. 351) už ho řadí k doplňku, což souvisí se změnou jeho pojetí doplňku, a nepřímě to ukazuje i na valenční povahu této větné pozice. Gebauer – Ertl (1926) větněčlenskou platnost infinitivu v těchto konstrukcích nepojmenovávají, konstatují jen, že infinitiv tu je větným členem.

zahlédnout, slyšet, uslyšet, zaslechnout, cítit, ucítit.³ V příkladových větách (A) a (B) a jejich slovanských ekvivalentech či obdobách jsou užita dvě nejčastější slovesa vyskytující se v těchto konstrukcích, a to *vidět* a *slyšet*. Domníváme se, že podobnou vlastnost tvořit tuto syntaktickou konstrukci (byť s daleko nižší frekvencí) mají česká slovesa *zastihnout, přistihnout, najít, zažít*, ačkoliv se v této souvislosti v českých syntaxích zpravidla neuvádějí.⁴ Všechna výše uvedená slovesa se ovšem pojí i s vedlejší větou obsahovou. Slovanské jazyky se co do použití studované konstrukce (jakož i infinitivních vazeb vůbec, srov. Horálek, 1955, s. 220) liší, není to tedy konstrukce veskrze slovanská, ale spíše areální. Konstrukci akuzativu s infinitivem (dále AcI) sdílí slovenština, slovinština a (horní) lužická srbština, viz např. (Asloven), (Aslovin), (Bsloven), (Bslovin), (Blužsrb). Nemají ji bulharština a makedonština z důvodů systémových, ale nemají ji ani srbština, chorvatština, polština a ruština, které tu užívají vedlejší věty, viz (Abul), (Amak), (Apol), (Arus), (Bbul), (Bmak), (Bpol), (Brus).⁵

- (Asloven) ...motorkárky motorku vidieli len prechádzat' (Internet)
- (Aslovin) Vnuk je videl babico vstopati skozi vrata.
- (Bsloven) Počul som naozaj mnoho ľudí spievať, ale toto? (Internet)
- (Bslovin) Mama je slišala zvoniti telefon.
- (Blužsrb) Slišu ptački spěwać. (Fasske – Michalk, 1981, s. 330)
- (Bbul) Majka chu da zvoni telefona.
- (Amak) Vnukot ja vide babata kako vleguva niz vratata.
- (Bmak) Majkata go slushna telefonot kako dzvoni.
- (Apol) Wnuk widział babicię, jak wchodzi przez drzwi.
- (Bpol) Matka słyszała telefon, jak dzwoni.
- (Arus) Vnuk videl babushku, kak ona vxodit v dver'.⁶
- (Brus) Mat' slyshala, kak zvonit telefon.
- (Asrb) Unuk je video baku, kako ulazi kroz vrata.
- (Bsrb) Majka je čula telefon kako dzvoni.

České konstrukce AcI si konkurují s vedlejšími větami, popř. i některými nominalizacemi. Máme tak před sebou pro češtinu škálu významově více či méně blízkých konstrukcí (otazníkem jsou označeny příklady, které se jeví jako okrajové, jejich existence však byla ověřena v korpusech), jejichž vlastnosti zde budeme studovat:

- (i) Jana slyšela, že Domingo zpívá árii z Toscy. (vl)
- (ii) Jana slyšela, jak Domingo zpívá árii z Toscy. (vl)
- (iii) Jana slyšela, že árii z Toscy zpívá Domingo. (vl)
- (iv) Jana slyšela, jak árii z Toscy zpívá Domingo. (vl)

³ Šmilauer (1947, s. 162) uvádí ještě sloveso *nechat*. To však vzhledem k jeho polysémii pokládáme za samostatný problém (srov. Panevová, 2003).

⁴ O slovese *přistihnout* pojednává v této souvislosti Caha (2004). Sloveso *najít* uvádí u infinitivu doplňkového Svoboda (1962, s. 106) a Grepl – Karlík (1986, s. 303), o slovesech *najít, nalézt, přistihnout* se zmiňují Běličová – Sedláček (1990, s. 72).

⁵ Příklady z dalších slovanských jazyků lze nalézt u Běličové – Sedláčka (1990, s. 71–72). Diskuse na 31. zasedání Komise pro gramatickou stavbu slovanských jazyků při MKS, konaném v září 2007 v Sankt Petěrburgu, kde byla modifikovaná verze tohoto příspěvku přednesena, ukázala, že v polštině a chorvatštině je konstrukce AcI přítomna v některých dialektech.

⁶ Ruština ovšem dává přednost vyjádření typu *Vnuk videl, kak babushka vxodit v dver'*. Prokazují to nejen reakce rodilých mluvčích, ale i nálezy z Ruského národního korpusu. Za překlad slovanských příkladů a za jejich revizi autorka děkuje K. Skwarské, A. Žele, K. Ribarovovi, A. Nedolužko, N. Klugevové a P. Panevovi.

- (v) Jana slyšela Dominga, jak zpívá árii z Toscy. (vI)
- (vi) ? Jana slyšela Dominga, že zpívá árii z Toscy. (vI)
- (vii) Jana slyšela árii z Toscy, jak ji zpívá Domingo. (vI)
- (viii) ? Jana slyšela árii z Toscy, že ji zpívá Domingo. (vI)
- (ix) Jana slyšela Dominga zpívat árii z Toscy. (vI)
- (x) ? Jana slyšela árii z Toscy zpívat Dominga. (vI)

Grepl a Karlík (1986, 1998) pokládají za blízký konstrukcím typu (i) – (x) také typ (xi), (xii):

- (xi) Vnuk viděl babičku vcházející do dveří.
- (xii) Matka slyšela zvonící telefon.

Podíváme se nyní na významovou (tektogramatickou) stavbu konstrukcí (i) – (xii) a pokusíme se z toho vyvodit, zda mezi některými z nich existuje úplná synonymie (ve smyslu striktních požadavků na ni kladených, viz Sgall, 1976; Sgall – Panevová, 1976; Panevová, 1978).⁷

2. U typu (i) – (iv) je valenční pozice patientu (PAT) slovesa smyslového vnímání obsazena závislou klauzí (viz obr. 1 v Příloze 1); porovnáním dvojice (i) a (ii) s dvojicí (iii) a (iv) zjišťujeme, že se liší co do aktuálního členění uvnitř závislé klauze. Jejich závislostní tektogramatická struktura je tedy shodná, liší se přiřazením indexů kontextové zapojenosti či nezapojenosti (viz Sgall – Hajičová – Buráňová, 1980). Konstrukce (i) a (ii) (a analogicky (iii) a (iv)) se liší použitím odlišných spojovacích prostředků. Studium vztahu mezi spojkami *že* a *jak*, jejich významových rozdílů a jejich distribuce, představuje zvláštní problematiku, a to i v případě, že budeme uvažovat jen o spojkové (a nikoli adverbialní, způsobové nebo měrové) povaze výrazu *jak* (jako je tomu v (1), (2), popř. i v (3), kde si lze představit i kontext pro spojkové užití):

- (1) ...tak jsme viděli, jak to dělají jinde. (SYN2005)
- (2) Vždyť vidíte, jak rychle můj náklad zmizel. (SYN2005)
- (3) Když dospívající děti vidí, jak rodiče reagují na jejich problémy... (SYN2005)

Problematice vztahu *že* a *jak* se zde podrobně věnovat nebudeme. Zmíníme se jen stručně, že hypotéza, že pouze klauze se spojkou *jak* vyjadřuje v těchto vedlejších obsahových klauzích přímé svědectví konatele slovesa smyslového vnímání, že děj nastal (v kladných větách), zatímco v klauzích se spojkou *že* může jít jen o nepřímé svědectví, že k ději došlo, se nejeví jako dostačující. V korpusovém materiálu jsme shledali, že tyto dva povrchové spojovací výrazy jsou ve většině případů ve studovaných konstrukcích navzájem zaměnitelné, aniž cítíme výraznou významovou změnu. Toto konstatování platí pro záměnu konstrukcí s *jak* konstrukcemi s *že* (pokud je záměna nemožná, jde o adverbialní *jak*). Neplatí beze zbytku pro případy opačné (každé *že* nelze nahradit *jak*, viz (4), (5), (6), nebo záměna mění význam, viz (7)):

⁷ Stranou necháme obecnou diskusi o vlastnostech sloves s infinitivním komplementem, která se řadí zčásti ke slovesům s tzv. „raising“ (nadzdvihovacím) označováním, popř. jako ECM (Exceptional Case Marking, srov. Caha, 2004, a zdroje tam citované), zčásti ke slovesům kontroly. Těmto rozdílům je věnován detailní a bohatě exemplifikovaný rozbor českých, polských a anglických konstrukcí u Prezepiórkovského a Rosena (2005) a u Rosena (2006).

- (4) Vidím, že je to papírový sáček. (SYN2005)
- (5) Lidé spatřili, že za branou je něco nového. (SYN2006PUB)
- (6) Viděli jste někdy, že by odcházel s kufrem? (ob – SYN2005)
- (7) Zaslechla jsem však, že lze použít přírodní léčbu. (SYN2006PUB)

Závislý děj je v konstrukcích (i) – (iv) prezentován jako samostatná predikace, v níž obě predikace (řídící i závislá) mají své vlastní samostatné aktuální členění, vůči sobě mají jen dvě možnosti (neutrální – (8), nebo s topikalizací vedlejší věty – (8a)), jejich vnitřní členy se nemohou vzájemně křížit, jak to uvidíme u konstrukcí v odd. 3 a zejména pak v odd. 4.

- (8) Citlivější člověk než Josef Dvořák by viděl, že Jana Burgetová vůbec není netečná... (SYN2005)
- (8a) Že Jana Burgetová vůbec není netečná, by citlivější člověk než Josef Dvořák viděl... (ob – SYN2005)

Obě predikace lze negovat, každou samostatně i obě zároveň, viz (9), (10), (11):

- (9) Člověk, který prochází kolem sice nespátí, že by po asfaltu přímo tekli potůček. (SYN2006PUB)
- (10) Měsíc se propálil mrakem a tu spatřili, že nejsou sami. (SYN2006PUB)
- (11) Od svých kolegů z jiných měst jsem ani nezaslechl, že by se s něčím podobným nesetkal. (ob – SYN2006PUB)

Pokud lze závislou klauzi nominalizovat, zachovává nominalizace hierarchii větných členů odpovídající vztahům v klauzi (včetně závislosti prvního aktantu na predikátu závislé predikace), srov. (12):

- (12) Pak, když spatřil, že do kasina přichází skupina hostů ... (SYN2005) × spatřil příchod hostů do kasina (ob – SYN2005)

3. U typů (v) – (viii) (kde (vi) a (viii) jsou typy okrajové) jde rovněž o predikaci závislou na slovese vnímání, ale valenční pozice tohoto slovesa je obsazena členem, s nímž závislá predikace nějak obsahově souvisí, zpravidla je některý její člen (nejčastěji kotel – ACT) koreferenční s valenčním členem slovesa smyslového vnímání; tak je tomu v typových příkladech (v) – (viii), v korpusových dokladech (13), (14) a mnoha dalších. Níže uvedené příklady (počínaje příkladem (15)) však naznačují, že obecně nejde v těchto konstrukcích o koreferenci gramatickou, ale o koreferenci textovou (jak je vymezili Hajičová – Panevová – Sgall, 1985, 1986, 1987). Příklady (15), (16), (17) ukazují, že nemusí jít vždy o koreferenci s ACT (i když tento typ je v materiálu nejhojnější). V příkladu (18) je koreference stále ještě přítomna v podobě antecedentu *naši skupinu* k postcendentu *my*; ve větách (19) – (22) existuje jistá obsahová souvislost mezi oběma klauzemi, ale ta je i v oblasti pojmenovávací značně zeslabena a posouvá tak závislou klauzi mimo oblast doplňku:⁸

- (13) Od roku 1967, od chvíle, kdy viděla svého otce, jak se vrátil od západní zdi... (SYN2005)
- (14) Spatřila ty dvě ženy, jak se objímají a líbají. (SYN2000)
- (15) Jednou jsem viděl karbidovou lampu, jak si s ní o pouti svítil medák. (SYN2005)
- (16) Bylo to těžké vidět to křehké dítě, jak ji zloduch trhá na kusy. (SYN2000)

⁸ Otázku, o jaký typ závislé klauze jde, zde necháváme otevřenou; poznamenejme jen, že nejde podle našeho soudu o klasickou klauzi přívlastkovou.

- (17) Ale viděl Dejvické náměstí, jak po něm chodili s klobouky do čela. (SYN2000)
- (18) Vidím naši skupinu, jak jsme sedávali na letním sídle K. Čapka. (SYN2000)
- (19) Spatřil obraz, jak kocour rozstříkuje sliny po bytě. (SYN2005)
- (20) ...slyšel jsem vrzání a následně zaklapnutí, jak vězni otvírali dokořán mříže svých cel. (SYN2005)
- (21) Slyšela zazvonění, jak žehlička z tašky vyklouzla a narazila... (SYN2000)
- (22) Bylo slyšet rachot, jak padal po dřevěných stupních. (SYN2000)

Z těchto příkladů vyvozujeme, že ve větách (v) – (viii), (13), (14) a dalších jim podobných nejde o gramatickou operaci „vyzdvížení“ (*raising*) členu závislé predikace do predikace řídící, ale o volnou determinaci vážící se ke slovesu smyslového vnímání i k substantivu obsazujícímu jeho valenční pozici (viz obr. 2 a 4 v Příloze 1).

Vedlejší věty doplňkové typu (vi) a (viii) se spojkou *že* jsou řídké, ale ne vyloučené: V korpusu SYN2005 jsme našli 4 takové příklady po slovese *vidět*, 5 po slovese *slyšet*, 1 po slovese *zaslechnout*, 1 po slovese *spatřit*; v korpusu SYN2000 byl 1 doklad po slovese *vidět*, 2 po slovese *slyšet*; v korpusu SYN2006PUB bylo 7 dokladů po *vidět*, 1 po *zaslechnout* (viz např. (23), (24), (25)):⁹

- (23) Jak se má chovat ženská, která právě viděla svého manžela, že se válí v posteli s jinou? (SYN2005)
- (24) Mezitím jsem zaslechl psůvoda, že říká něco o kokainu. (SYN2006PUB)
- (25) Možná jste viděli plavce, že se takhle rozvíčují před závody. (SYN2000)

Obě predikace jsou negovatelné, v korpusu se však natolik kuriózní kontext, aby se obě predikace negovaly (jako je tomu v (26)) nevyskytl:

- (26) Stavbyvedoucí neviděl dělníky, jak nepracují (ale kouří). (vi)

Zatímco u typů popsaných v odd. 2 lze závislou predikaci (pokud jsou splněny obecné podmínky popsané jinde) nominalizovat, závislou klauzi tohoto typu nominalizovat nelze.¹⁰ Nominalizaci (27) co do shody ve strukturních vztazích odpovídá explicitní predikace (27'), nikoli (27''):

- (27) Slyšel přistávání letadla. (ob – SYN2005)
- (27') Slyšel, že/jak přistává letadlo. (ob)
- (27'') Slyšel letadlo, jak přistává. (SYN2005)

4. V konstrukcích, které jsou jádrem tohoto příspěvku, jde vždy o koreferenci gramatickou, která je nezbytnou podmínkou užití této konstrukce. Infinitiv tu pokládáme za valenční člen (neobligatorní) plnící valenční pozici EFF (efektu), viz obr. 3 v Příloze 1. Akuzativ je tu člen „sdílený“ predikací řídící i závislou.

Tyto konstrukce (AcI) jsou daleko častější s infinitivem sloves nepřechodných, jako je tomu v (28), (29), než s infinitivy sloves přechodných (jako je typ (ix) a (x) a další níže uváděné příklady vlastní i korpusové):

- (28) Viděl jsem ho stát na téhle židli. (SYN2005)
- (29) Doma jsem ho často slyšela v noci plakat. (SYN2005)

⁹ Dotaz byl formulován na souvýskyt lemmatu slovesa, akuzativu substantiva (maximálně o 3 pozice pravo), čárky a spojky *že*.

¹⁰ Nominalizaci zde míníme použití deverbativního substantiva. Otázkou vztahu těchto vedlejších vět doplňkových a konstrukce AcI se zabýváme níže.

Předsunutí akuzativu, který nesporně vyjadřuje PAT závislého slovesa před toto sloveso (typ (x)), popř. před obě slovesa, se zdá být neobvyklý, v korpusu je ojedinělý (srov. (30), (31) a námi obměněné doklady (32), (33), (34)):

- (30) Bylo to prvně, co jsem něco takového slyšel vypustit z pusy šestnáctiletou dívku. (SYN2005)
- (31) Domyslela si, spíše než slyšela své jméno vyslovit rty, které se neodvažovaly... (SYN2005)
- (32) ? Podle národní pověsti kníže Oldřich poprvé spatřil prádlo máchat prostou dívku Boženu. (ob – SYN2005)
- (33) To je skvělý, vidět takovouhle práci dělat ženskou. (ob – SYN2005)

Důvodů, proč se přechodná slovesa jako závislá na slovese smyslového vnímání vyskytují v těchto konstrukcích méně, je zřejmě několik: I když tu jde o konstrukci gramatikalizovanou, je přítomnost dvou povrchových akuzativů často pocífována jako neobratná, srov. (34) a (35), a to zejména tehdy, aspirují-li obě substantiva (v akuzativu) na roli ACT i PAT a jejich pořadí se odlišuje od „normálního“ slovosledu. Věty (35a) a (35b) také naznačují, proč se takovým větám mluvčí vyhýbá:

- (34) Neslyšel jsem vlastní názor vyslovovat mnoho lidí. (ob – SYN2005)
- (35a) Pozorovatelé viděli vojáky odvádět velitele. (vl)
- (35b) Pozorovatelé viděli velitele odvádět vojáky. (vl)

Avšak i povrchové vypuštění jednoho z akuzativů může vnášet nežádoucí víceznačnost, viz (36), (37):

- (36) Viděli jsme mlátit mladé lidi. (SYN2006PUB)
- (37) Lidé slyšeli střílet vojáky. (vl)

Konstrukce typu (x), (35a), (35b) a další jim podobné, vnášejí teoretickou otázku: Který z akuzativů je antecedentem gramaticky koreferujícím s prázdnou pozicí infinitivní konstrukce, jinými slovy, který z akuzativů je „sdílen“ oběma predikacemi (řídící i závislou) a který je podřízen pouze infinitivu?¹¹ Podle odpovědi na tuto otázku, hloubkovou strukturu věty (35a) by bylo možno zachytit buď jako (38a'), nebo jako (38a'') v hranaté závorce (s případnou blízkou parafrází v kulaté závorce):

- (38a') Pozorovatelé viděli vojáky [0_{vojáci.ACT} odvádět velitele.PAT] (P. viděli vojáky, jak (vojáci) odvádějí velitele.)
- (38a'') Pozorovatelé viděli vojáky [0_{vojáky.PAT} odvádět velitele. ACT] (P. viděli vojáky, jak je odvádějí velitelé.)
- (38a''') Pozorovatelé viděli vojáky, jak jsou odváděni veliteli. [0_{vojáky.PAT} odvádět velitele. ACT]

Strukturní popis odpovídající (38a'') se zdá být nepřirozený. V zájmu jednotného strukturního popisu takových vět s analogickými strukturami s nepřechodným slovesem, jako je např. (28), (29), budeme pokládat za „sdílený“ ten člen, který je konatelem závislého infinitivu (takovou strukturu znázorňuje obr. 6 v Příloze 1), kterou lze parafrázovat i větou v pasivu, viz (38a'''). Příklad (39), doložený v korpusu, zdá se, podporuje toto řešení:

- (39) Když slunce vstává v rumělce, zahlédnu metat kozelce zasloužilého umělce. (SYN2005)

¹¹ Tato otázka vzniká i u konstrukcí, v nichž je u přechodného slovesa na povrchu přítomen jen jeden akuzativ (jako v (36), (37)).

Na příkladech diskutovaných výše i na dalších vidíme, že konstrukce AcI (na rozdíl od konstrukcí popisovaných v odd. 2 a 3) dovolují nejružnější slovosledné posuny členů obou predikací (řídící i závislé) tak, že vznikají konstrukce neprojektivní (viz např. (40), (41), (42), (43)):

- (40) Co jste ji viděl zakopávat? (SYN2005)
- (41) Napadlo mi to najednou, když jsem odtud viděla vycházet jednoho dne Laurence. (SYN2005)
- (42) ...řekl vědeckým tónem, jaký jsem ho ještě neslyšel užít. (SYN2005)
- (43) ...byla pohnutá trýzní, kterou z něj cítila vyzařovat. (SYN2005)

Pokud je v těchto konstrukcích na povrchu vypuštěn akuzativ po slovese smyslového vnímání a toto prázdné místo má povahu všeobecného (popř. nespecifikovaného) PAT, koreferuje tento všeobecný PAT (objekt) s všeobecným (nespecifikovaným)¹² ACT, viz např. (44), (45), (46), (47), (48), ale i výše uvedené příklady (36), (37):

- (44) Když Kája viděl poprvé bruslit... (SYN2005)
- (45) Já to slyšela vyprávět z první ruky. (SYN2005)
- (46) Nerada bych slyšela to, co vám řeknu, předčítat u soudu. (SYN2005)
- (47) ...najednou zaslechl zpívat zakázanou polskou národní hymnu. (SYN2005)
- (48) Nikdy jsem neviděl takhle poctivě zametat výběh pro slepice. (SYN2005)

V hloubkové struktuře věty (47) jde o koreferenci nespecifikovaného PAT slovesa *zaslechnout* (někoho blíže neurčeného) s nespecifikovaným ACT slovesa *zpívat* (analogicky pro věty (45), (46), (48)). V hloubkové struktuře věty (44) jsou zevšeobecněny jak PAT slovesa *vidět*, tak konatel (ACT) slovesa *bruslit*.

Odhlédneme-li od různých možností posunu členů závislé predikace mezi členy predikace řídící (spojené s aktuálním členěním, pronominalizací, zapuštěním konstrukce do jiné vyšší predikace), lze pro typy (x) – (xi) popsat dvě strukturní varianty:

(a) Varianta odpovídající obr. 3 jako základní a v korpusu hodně zastoupená: PAT slovesa smyslového vnímání je koreferenční s ACT infinitivu, valenční členy infinitivu jsou vyjádřeny i povrchově.

(b) Další varianta odpovídá příkladům (44) – (48): PAT slovesa smyslového vnímání je všeobecný nebo lexikálně nespecifikovaný. V povrchové struktuře je u této varianty v případě přechodných sloves přítomen jen jeden akuzativ (jako ve (45) – (48)), v případě nepřechodných sloves není přítomen žádný strukturní pád (jako v (44)).

Argumenty, že konstrukce typu (i) – (iv) nejsou ve své významové stavbě shodné s konstrukcemi AcI, jsme se snažili doložit výše. Vedlejší věta zaplňující obligatorní pozici PAT slovesa smyslového vnímání prezentuje závislou predikaci jako samostatný děj, je slovosledně kompaktní, její členy se nemohou libovolně přesouvat mezi členy řídící predikace; mezi členy obou predikací nejde o gramatickou koreferenci, nominalizace probíhá stejně jako u jiných závislých predikací.

Daleko více se nabízí shoda významové struktury konstrukcí s hloubkovou strukturou vedlejších vět doplňkových typu (v) – (viii), tak ji patrně chápou Grepl – Karlík (1986, 1998), Běličová – Sedláček (1990). Předložili jsme však některé důvody, které

---

¹² K tomuto rozdílu viz Řezníčková – Urešová (2005), Mikulová et al. (2006, s. 17).

nás vedou k domněnce, že tomu tak není: Tento typ vedlejší věty striktně nevyžaduje gramatickou koreferenci (srov. (15) – (22)), vedlejší věta je volným rozvitím slovesa smyslového vnímání zasahující sémanticky i jeho PAT. Že jde o volné doplnění, prokazuje i možnost kumulace doplňkových určení (viz (49)). Doplňková závislá predikace se chová samostatně, což ukazuje i shoda dalšího doplňkového určení, které se ve vedlejší větě shoduje s jejím podmětem, v konstrukci AcI se shoduje se „sdíleným“ akuzaivem, srov. (50) a (50'), (51) a (51'). Členy této závislé predikace se nemohou libovolně přesouvat do predikace řídící, srov. slovosledná omezení u vedlejší věty doplňkové ve slovosledných variantách (52) a proti tomu volnost slovosledných permutací u variant konstrukce AcI v (53), i když některé z nich (zejména (53c) – (53g)) se mohou vyskytnout jen ve specifickém kontextu.

- (49) Viděl dívku bosou, jak běhá po louce. (vl)
- (50) Podlehl až poté, co svého potenciálního zetě spatřil řádit coby Francka na prknech... (SYN2005)
- (50') Podlehl až poté, co svého potenciálního zetě spatřil, jak řádí coby Francek na prknech... (ob – SYN2005)
- (51) Otočil jsem se a uviděl nějakého postaršího člověka, jak ověšený igelitovými taškami pokleká... (SYN2005)
- (51') Otočil jsem se a uviděl nějakého postaršího člověka ověšeného igelitovými taškami poklekat... (ob – SYN2005)
- (52a) Viděl dívku, jak běhá po louce bosa. (vl)
- (52b) Viděl dívku bosou, jak běhá po louce. (vl)
- (52c) *Jak běhá po louce, viděl dívku bosou.
- (52d) *Po louce viděl dívku, jak běhá bosa.
- (53a) Viděl dívku běhat po louce bosou. (vl)
- (53b) Viděl dívku bosou běhat po louce. (vl)
- (53c) Běhat po louce viděl dívku bosou. (vl)
- (53d) Po louce viděl běhat dívku bosou. (vl)
- (53e) Dívku viděl po louce běhat bosou. (vl)
- (53f) Bosou viděl po louce běhat dívku. (vl)
- (53g) Běhat po louce bosou viděl (tu) dívku, která... (vl)

V bodech (a) – (b) jsme se snažili shrnout strukturní podmínky pro použití konstrukce AcI. Z kritérií, která jsme používali, se kritérium negace nejeví jako směrodatné.

Na použití konstrukce existují zřejmě i omezení stylová: Pokud je závislé sloveso spojeno s dalším infinitivem, bylo by užití AcI těžkopádné a nepřehledné (srov. (54), (55), (56)):

- (54) Viděla chláпка, jak se chystá zasebevraždit. (SYN2005)
- (54') ? Viděla chláпка chystat se zasebevraždit. (ob – SYN2005)
- (55) Chvilí bylo slyšet nějaký auto, jak nemůže nastartovat. (SYN2005)
- (55') ? Chvilí bylo slyšet nějaký auto nemoci nastartovat. (ob – SYN2005)
- (56) Vidím svou ženu, jak se snaží ve společné kuchyni uklohnit... (SYN2005)
- (56') ? Vidím svou ženu snažit se ve společné kuchyni uklohnit... (ob – SYN2005)

Také specifické případy, kdy prezentu slovesa smyslového vnímání je užito přeneseně (prezentní tvar tu neznamená *vidím*, *slyším*, ale *představuji si*, *že uvidím*, *uslyším*), nelze podchytit konstrukcí AcI, srov. (57), (58), takové případy jsou však ojedinělé.

- (57) Už jsem je slyšela, jak budou druhý den žhavit telefony. (SYN2005)
 (58) Už vidím Francouze, jak se budou tvářit, až jim... (SYN2005)

5. Adjektivní konstrukce typu (xi) – (xii), které jsou u Grepla – Karlíka (1986, 1998) hodnoceny jako nominalizace odpovídající konstrukci AcI, pokládáme za svébytné syntaktické konstrukce s odlišnou významovou stavbou (viz obr. 5 v Příloze 1): slovesné adjektivum tu determinuje substantivum, s nímž se shoduje, přímo. Sémanticky jde sice často o konstrukce blízké AcI (srov. např. (59), (60)), v jiných případech je odlišnost v hierarchii větných členů zřejmá (viz např. (61), (62), v obou variantách (61) jde sice o hluk motorky, ale v (61) je v popředí motorka, nikoli její jízda jako v (61'), také spojení *cítit bublat* v (62') na rozdíl od *cítit kaši* v (62) nedává dobrý smysl); v některých případech (zejména jde-li o určování substantiva neživotného) je parafráze pomocí AcI sporná, až nemožná (viz (63), (64')):

- (59) Spatřil mužskou postavu běžící bezprostředně po zaznění výstřelů dolů. (SYN2005)
 (59') Spatřil mužskou postavu běžet bezprostředně po zaznění výstřelů dolů. (ob -SYN2005)
 (60) Pootevřenými dveřmi bylo slyšet sbor zpívající Happy Birthday. (SYN2005)
 (60') Pootevřenými dveřmi bylo slyšet sbor zpívat Happy Birthday. (ob -SYN2005)
 (61) ...tu a tam je slyšet motorku jedoucí po nábřeží. (SYN2005)
 (61') ...tu a tam je slyšet motorku jet po nábřeží. (ob -SYN2005)
 (62) ...ucítil kaši bublající v kotlíku. (SYN2005)
 (62') ? ...ucítil kaši bublat v kotlíku. (SYN2005)
 (63) ...mohl loni v létě spatřit obraz připomínající záběry z vědecko-fantastického filmu. (SYN2006PUB)
 (63') ? ...mohl loni v létě spatřit obraz připomínat záběry z vědecko-fantastického filmu. (SYN2006PUB)
 (64) Spatřil tabuli označující přírodní rezervaci. (SYN2000)
 (64') ? Spatřil tabuli označovat přírodní rezervaci. (ob -SYN2000)

6. Jednotlivá slovesa smyslového vnímání, kterými se zde zabýváme, se od sebe navzájem liší nepodstatně. Odlišnosti co do výskytu AcI se týkají především frekvence celkové nebo frekvence jednotlivých podtypů (ve smyslu (a) – (b) v odd. 4), viz také Přílohu 2. Po slovesech *cítit/ucítit* je tato konstrukce vzácná: Mezi 500 (náhodnými) výskyty slovesa *cítit* v souvýskytu s infinitivem¹³ se tato konstrukce vyskytla v korpusu SYN2005 pouze 8× (srov. např. (65), (66)):

- (65) ... jako někdo, kdo pod sebou cítí praskat loď. (SYN2005)
 (66) Kája cítil drobný prach padat až přes oční víčka. (SYN2005)

Za povšimnutí stojí nižší relativní frekvence konstrukce AcI v korpusu SYN2006PUB vzhledem k jeho vyšší frekvenci v korpusech SYN2005 a SYN2000. S ohledem na žánrové složení těchto korpusů z toho usuzujeme, že se této konstrukce využívá více v krásné literatuře než v publicistice.

¹³ Dotaz byl formulován na lemma sloves smyslového vnímání a výskyt slovesa v infinitivu (maximálně o 5 pozic vpravo). Materiál musel být u některých sloves redukován (frekvence *vidět* + infinitiv se blížila 10 000), nalezený materiál však musel být ve všech případech manuálně klasifikován pro vysoký výskyt nerelevantních konstrukcí.

V oddíle 1 jsme upozornili na výskyt analogické infinitivní konstrukce po slovesech *přistihnout*, *zastihnout*, *najít*, *zažít*. Mezi 72 doklady souvýskytu slovesa *přistihnout* a infinitivu v korpusu SYN2005 byla 6× přítomna studovaná konstrukce, mezi 138 výskyty v korpusu SYN2006PUB je doložena 7× (srov. (67), (68)). U slovesa *zastihnout* byla v korpusu SYN2005 tato konstrukce přítomna 5× z 55 výskytů, v korpusu SYN2006PUB je doložena 7× z 97 dokladů (viz (69), (70)). Mezi 300 analyzovanými výskyty slovesa *najít* se konstrukce AcI vyskytla ve 13 případech (viz (71)), po slovese *zažít* se AcI vyskytuje v korpusu SYN2005 3× (viz (72)):

- (67) ...malý klouček, jehož přistihli tajně mlsat ve spíži. (SYN2005)
- (68) Ročně přistihnou pracovníci kladenského úřadu práce načerno pracovat přibližně sedmdesát u nich evidovaných nezaměstnaných. (SYN2006PUB)
- (69) Nepochyboval jsem, že bych ho tam zastihl ležet na zádech se slámkou mezi zuby. (SYN2005)
- (70) ...Kláru jsme o víkendu zastihl u Tatrovické nádrže oslavovat na chatě své dvanácté narozeniny. (SYN2006PUB)
- (71) ...našli Frantu ležet u vodovodního potrubí. (SYN2005)
- (72) ...hráče poznáte..., zažijete-li ho jednat pod tlakem. (SYN2005)

Podobné strukturní chování sloves smyslového vnímání nás vede k postulování 2 valenčních rámců pro každé z nich, a to:

VR 1: ACT (Nom) PAT (Akuz) [EFF (Inf)]¹⁴

VR 2: ACT (Nom) PAT (vv – že)¹⁵

Slovesa *přistihnout*, *zastihnout*, *najít*, *zažít* sdílejí se slovesy smyslového vnímání pouze valenční rámec 1, navíc s tím rozdílem, že je u nich EFF obligatorní.

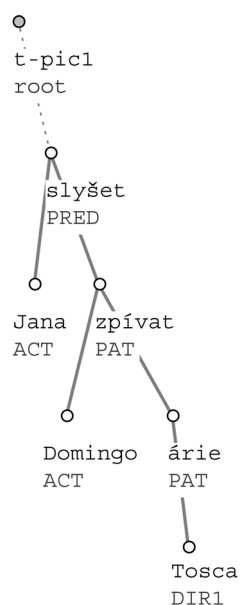
7. Závěr. Snažili jsme se v této dílčí studii demonstrovat, že konstrukce akuzativu s infinitivem po slovesech smyslového vnímání není jevem obecně slovanským (a jeho starší pojmenování je tedy metonymické), je vlastní části západoslovanských a části jihoslovanských jazyků. Pro češtinu jsme předložili argumenty, že tato konstrukce je nejen v povrchové, ale i v hloubkové (významové) stavbě odlišná od sémanticky blízkých vedlejších vět doplňkových, v nichž koreference mezi dvěma členy (nejčastěji PAT slovesa smyslového vnímání a ACT závislé predikace) je jenom možná, zatímco v konstrukcích AcI je závazná. Ke slovesům smyslového vnímání jsme z hlediska obdobných syntaktických vlastností přiřadili také slovesa *přistihnout*, *zastihnout*, *najít* a *zažít*.¹⁶

¹⁴ Hranatými závorkami je označována fakultativnost valenčního členu, zkratkou vv označujeme valenční doplnění ve formě vedlejší klauze prototypicky se spojkou *že*.

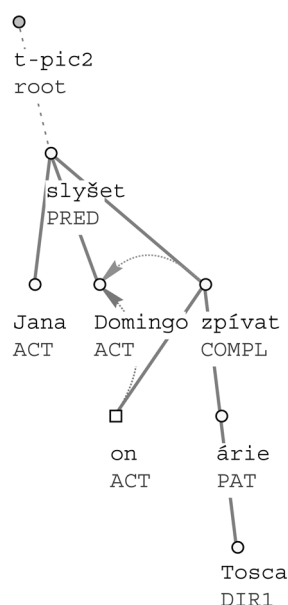
¹⁵ Jde o valenční rámec odpovídající konstrukcím typu (i) – (iv) popisované v odd. 2. Valenční rámec 2 u sloves *slyšet/zaslechnout* sdílí navíc problém typický pro slovesa dicendi, totiž možnost rozdělení tématu a dikta (*Slyšel o sousedovi, že se přestěhoval do USA*), k tomu viz Součková (2005), Kettnerová Benešová (přípr.).

¹⁶ Za podnětné připomínky, které ovlivnily podobu tohoto textu, patří autorčin upřímný dík M. Ševčíkové, S. Cinkové, E. Hajičové, M. Lopatkové, M. Mikulové, A. Rosenovi, P. Sgallovi a J. Šindlerové, dík patří v neposlední řadě i oběma recenzentům této stati.

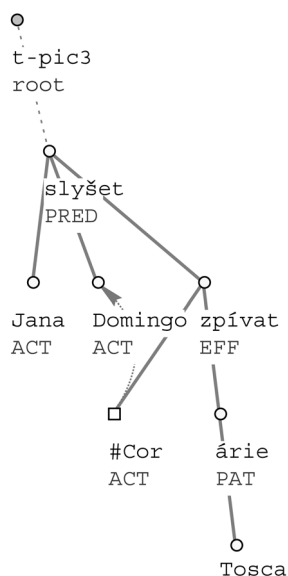
Příloha 1

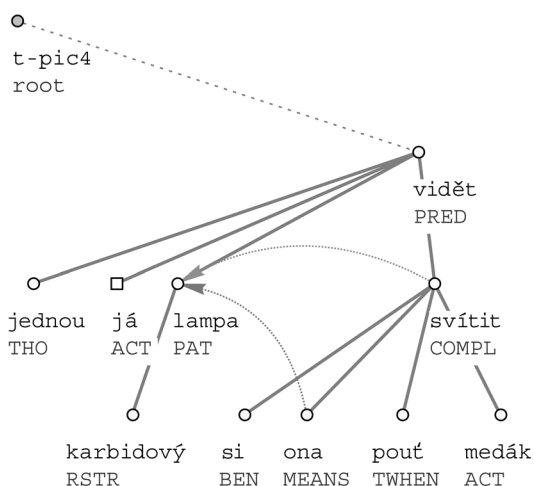
Obr. 1: Hlubková struktura věty (i)
Jana slyšela, že Domingo zpívá árii z Toscy.

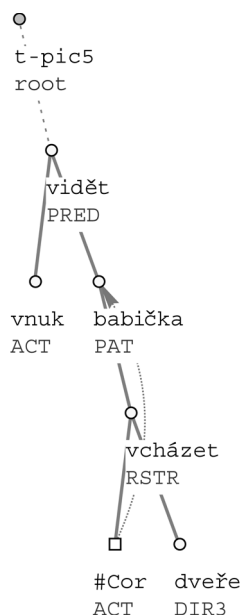
Obr. 2: Hlubková struktura věty (v)
Jana slyšela Dominga, jak zpívá árii z Toscy.

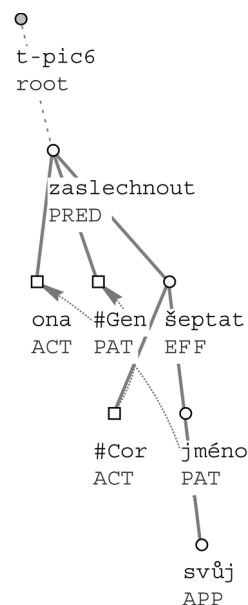
Obr. 3: Hlubková struktura věty (ix)
Jana slyšela Dominga zpívat árii z Toscy.

Obr. 4: Hlubková struktura věty (15) *Jednou jsem viděla karbidovou lampu, jak si s ní o pouťi svítil medák.*

Obr. 5: Hlubková struktura věty (xi) *Vnuk viděl babičku vcházející do dveří.*

Obr. 6: Hlubková struktura věty *Zaslechnla šeptat své jméno.*

Příloha 2A: Frekvence konstrukce Acc-I v absolutních číslech

	SYN2005	SYN2000	SYN2006PUB
spatřit	160	76	78
uzřít	9	4	3
zahlédnout	88	36	41
zaslechnout	92	37	18
zastihnout	5	5	2
přistihnout	6	2	7
zažít	3	0	1

Příloha 2B: Frekvence konstrukce Acc-I v relativních číslech (ve výběrech z výsledku vyhledávání)

	SYN2005
vidět	379 (ze vzorku 1000 analyzovaných dokladů ze 7102 nalezených) ¹⁷
uvidět	84 (ze vzorku 350 analyzovaných dokladů z 1356 nalezených)
slyšet	474 (ze vzorku 1000 analyzovaných dokladů z 3267 nalezených)
uslyšet	85 (ze vzorku 150 analyzovaných dokladů z 350 nalezených)
cítit	8 (ze vzorku 500 analyzovaných dokladů z 2932 nalezených)
najít	13 (ze vzorku 300 analyzovaných dokladů z 2987 nalezených)

¹⁷ Protože počet výskytů některých sloves smyslového vnímání (v souvýchytu s infinitivem slovesa o 1–5 pozic vpravo) byl vysoký (poslední číslo v Příloze 2B), prováděli jsme proto detailní analýzu jen v náhodném výběru (druhé číslo v Příloze 2B). První číslo udává počet konstrukcí Acc-I v tomto náhodně vybraném vzorku.

LITERATURA

- BĚLIČOVÁ, H. – SEDLÁČEK, J. (1990): *Slovanské souvětí*. Praha: Academia.
- CAHA, P. (2004): Konstrukce akuzativu s infinitivem v češtině. In: Z. Hladká – P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzálie a specifika, 5: Sborník z 5. mezinárodního setkání bohemistů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 287–301.
- FASSKE, H. – MICHALK, S. (1981): *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart*. Bautzen: Domowina.
- GEBAUER, J. – ERTL, V. (1926): *Mluvnice česká, 2: Skladba*. Vydání 9., opravené. Praha: Česká grafická unie, a. s.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1986): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- HAIČOVÁ, E. – PANEVOVÁ, J. – SGALL, P. (1985): Coreference in the grammar and in the text: Part I. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 44, s. 3–22.
- HAIČOVÁ, E. – PANEVOVÁ, J. – SGALL, P. (1986): Coreference in the grammar and in the text: Part II. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 46, s. 1–11.
- HAIČOVÁ, E. – PANEVOVÁ, J. – SGALL, P. (1987): Coreference in the grammar and in the text: Part III. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 48, s. 3–12.
- HORÁLEK, K. (1955): *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- KETTNEROVÁ BENEŠOVÁ, V. (přípr.): Communication verbs with respect to the types of dependent clauses in VALLEX (Valency Lexicon of Czech Verbs). *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*.
- MIKULOVÁ, M. – BÉMOVÁ, A. – HAJIČ, J. – HAIČOVÁ, E. – HAVELKA, J. – KOLÁŘOVÁ, V. – KUČOVÁ, L. – LOPATKOVÁ, M. – PAJAS, P. – PANEVOVÁ, J. – SGALL, P. – ŠEVČÍKOVÁ, M. – ŠTĚPÁNEK, J. – UŘEŠOVÁ, Z. – VESELÁ, K. – ŽABOKRTSKÝ, Z. (2006): *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu (Referenční příručka)*. Technická zpráva ÚFAL/CKL technical report TR-2006-31. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy.
- PANEVOVÁ, J. (1978): Kritéria pro zjišťování významu vět. *Slovo a slovesnost*, 39, s. 96–105.
- PANEVOVÁ, J. (2003): O jednom typu kauzativní konstrukce v češtině. In: W. Banyš – L. Bednarczuk – K. Polański (eds.), *Études Linguistiques Romano-Slaves offertes – Stanisław Karolak*. Cracovie: Oficyna Wydawnicza „Edukacja“, s. 379–385.
- PRZEPIÓRKOWSKI, A. – ROSEN A. (2005): Czech and Polish raising/control with or without structure sharing. *Research in Language*, 3, s. 33–66.
- ROSEN, A. (2006): O čem vypovídá pád doplňku infinitivu. In: F. Čermák – R. Blatná (eds.), *Korpusová lingvistika: Stav a modelové přístupy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 254–284.
- ŘEZNÍČKOVÁ, V. – UŘEŠOVÁ, Z. (2005): K syntaktické anotaci Českého národního korpusu: Od analytické k tektogramatické rovině. In: M. Šimková (ed.), *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe*. Bratislava: Veda, s. 57–72.
- SGALL, P. (1976): K obecným otázkám sémantiky věty. *Slovo a slovesnost*, 37, s. 184–201.
- SGALL, P. – PANEVOVÁ, J. (1976): Obsah, význam a gramatika se sémantickou bází. *Slovo a slovesnost*, 37, s. 14–25.
- SGALL, P. – HAIČOVÁ, E. – BURÁŇOVÁ, E. (1980): *Aktuální členění věty v češtině*. Praha: Academia.
- SOUČKOVÁ, K. (2005): *Valence sloves mluvení*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- SVOBODA, K. (1962): *Infinitiv v současné spisovné češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- ŠMILAUER, V. (1947): *Novočeská skladba*. Praha: Ing. Mikuta.
- ŠMILAUER, V. (1966): *Novočeská skladba*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK
 Malostranské nám. 25, 118 00 Praha 1
 <panevova@ufal.mff.cuni.cz>